

סיכום¹

המחקר שופך אור חדש על סיפר ההעפלה והמעפילים מצפון אפריקה. דמותו של המעפיל הצפון אפריקאי שורטטה לפני העפלתו ולאחר ה'בריחה' מצפון אפריקה מתחילת שנת 1947 וגירושו לקפריסין עד עלייתו למדינת ישראל בחודש פברואר 1949 מועד חיסול מחנות הגירוש בקפריסין. המעפילים הראשונים הפליגו ישירות מחופי אלג'יר וחלקם עבר הכשרה חלוצית מסוימת של אחת התנועות הציוניות בצפון אפריקה ובדרום צרפת. המעפילים המוגרבים שהעפילו מנמלי אירופה באיטליה וצרפת היו חלק מתנועת ה'בריחה' שהחלה בצפון אפריקה עם הפסקת הפעילות הממוסדת של המוסד לעלייה ב' ונמשכה לאחר קום המדינה.

נבנה מאגר שמות שזיהה 2,525 מעפילים מוגרבים שהתבסס על רשימות מארכיונים שונים. לא כול מעפיל עם שם בעל צליל צפון אפריקאי נכלל במאגר. למעלה מ-900 מעפילים העפילו בספינות שהפליגו מחוף אלג'יר ו-1,600 העפילו בספינות מנמלי אירופה כולם גורשו לקפריסין. מול האומדן (1,200) של המוסד לעלייה ב' קיים פער של 1,300 מעפילים צפון אפריקאים. לממצא זה משמעות מפני שעד עתה לא הייתה התייחסות לקומץ המעפילים הצפון אפריקאי. ההעפלה מצפון אפריקה אינה אפיזודה בהיסטוריה הציונית.

שואת יהודי אירופה אילצה את התנועה הציונית לשנות את מדיניותה כלפי העלייה – מעלייה אליטיסטית לעלייה המונית. הצורך להעלות יהודים בכול מחיר גבר על האידאולוגיה של ה'יהודי החדש' והחל איתור קהילות יהודיות בארצות המזרח האסלאם שיהוו מצאי אנושי (רזורבואר) עבור הציונות. תכנית 'החלוץ האחד', שנועדה לארגן את הנוער היהודי בארצות הלבנט וצפון אפריקה במסגרת א-פוליטית נכשלה באיבה משנפרדו השליחים הראשונים שיצאו בשליחות החינוכית והארגונית הראשונה לצפון אפריקה. גם 'תכנית המיליון' של דוד בן-גוריון שראתה את יהדות ארצות המזרח האסלאם כמרכיב חיוני לעליית יהודים לפלשתינה-א"י לא יצאה לפועל. שליחים ארץ ישראלים ייבאו את הפוליטיקה הארץ ישראלית למגרב ולוב ופרשו את יישום הרעיון הציוני בקהילות המגרב שהיה א-פוליטי כאזלת יד ובלתי ראוי ולא יעיל מפני שלא עמד בסטנדרטים של התנועה הציונית המגשימה.

הסיפר הציוני הרשמי של עליית יהודי צפון אפריקה, בשנות השלושים והארבעים של המאה שעברה לא התייחס לקשיים שהוערמו בפניהם על ידי הסוכנות היהודית, בקבלת רישיונות עלייה לפלשתינה-א"י במסגרת השדיולים. מתי מעט יהודים מצפון אפריקה ולוב קיבלו סרטיפיקטים בתקופת המנדט הבריטי. רשימות מפורטות של מועמדים לעלייה שנשלחו לסוכנות היהודית מערים שונות בצפון אפריקה כללו מידע מפורט בדבר מקצועותיהם ורכושם כפי שנתבקשו ובכול זאת הסרטיפיקטים ניתנו במשורה. הסוכנות היהודית העדיפה להעלות פליטים יהודים מאירופה שברחו לצפון אפריקה לפני ובמהלך מלחמת העולם השנייה מאשר את יהודי קהילות המגרב שלא הוכרו כפליטים. המחדל היה כפול: לא מספיק שסרטיפיקטים חולקו במשורה ליהודי צפון אפריקה גם לגבי ההעפלה מצפון אפריקה הועמדו תנאים שכמותם לא הוצגו בפני שארית הפליטה, דהיינו לגייס מאות מעפילים לספינה הראשונה מחוף אלג'יר – 'יהודה הלוי' שסימלה את הבחירה החופשית של המעפילים הצפון אפריקאים לעלות לפלשתינה-א"י בניגוד לשארית הפליטה שהעדיפה להגר לארצות המערב. התניות אלה נבעו מהחשש לעלייה לא סלקטיבית מצפון אפריקה בעוד שלגבי שארית הפליטה היא לא היוותה מכשול. גם לגבי אוכלוסיית הפליטים

¹ המסמך הוכן בידי דניאל בר-אלי ביטון 2019

היהודים האירופאים, קיים ספק אם הסוכנות היהודית, שליחיה ושליחי המוסד לעלייה ב' היו ערים להעפלתם ישירות מצפון אפריקה בספינות 'יהודה הלוי' ו'שיבת ציון' ושל פליטים יהודים אירופאים שהעפילו מנמלי אירופה והגדירו את מוצאם מצפון אפריקה.

הפעילות הציונית שהתקיימה בקהילות המגרב לא נבנתה לפי הדגם המזרח אירופי. ולא התאימה לתפיסה הריכוזית של התנועה הציונית/הסוכנות היהודית שהייתה 'אימפריאליסטית' כדי לשפר ולשמר את מוטת השליטה שלה בקרב העם היהודי בכלל ובמגרב בפרט. חוסר האמון של מקבלי ההחלטות בסוכנות היהודית במנהיגות ובפעילים המקומיים במגרב בלט – נציגיה במגרב היו יהודים אירופים שיישמו את מדיניותה. אפשרויות התמרון והמידור שעמדו לרשות הסוכנות היהודית כלפי עליית יהודי המגרב היו מגוונות. שליחיה ושליחי המוסד לעלייה ב' לא עודכנו באופן שוטף ועל ידי מי מהארגונים לגבי הקצאת רישיונות במהלך שהותם במגרב בעיקר בין השנים 1947-1948. המידור היה אמצעי שליטה שנקטה בו הסוכנות היהודית כדי לטפל בקשריה עם הארגונים המקומיים הרבים והמפוצלים שפעלו במגרב.

הציונות בצפון אפריקה לא הייתה מעשית והייתה בדרגות מיסוד שונות ומפוצלת בין ארגונים וולונטריים ויחידים. זו פעילות ספורדית שהתמקדה בעיקר בלימוד השפה העברית ותרבותה. ביזמת הקהילות היהודיות המקומית נוסדו תנועות ציוניות בלוב, בתוניס, באלג'יר ובמרקו. צעירים למדו עברית ויצרו קשר עם תנועות ארץ ישראליות, הסוכנות היהודית וברית עברית עולמית כדי לקבל ספרים, מילונים ועיתונים בעברית לצורך לימוד השפה וקבלת מידע על הנעשה בפלשתינה-א"י. הם היו מוכנים לשלם את עלות הספרים שקיבלו מפלשתינה-א"י. ארגונים וקבוצות נוער יהודי בנים ובנות למדו עברית בצפון אפריקה לפני שהגיעו השליחים הראשונים שפעלו ברוח הציונות המעשית וניסו לאחד מסגרות ציוניות מקומיות כדי לשפר את התקשורת והשליטה של בין הסוכנות היהודית לפעילות הספורדית במגרב. את הפעילות הזו זיהו השליחים, בביקוריהם הראשונים, בשנים 1943 ו-1945, כאנדרלמוסיה וללא יד מדריכה.

כארבע שנים לאחר השליחות הראשונה לצפון אפריקה ושנתיים מתום מלחמת העולם השנייה החל לפעול המוסד לעלייה ב' בצפון אפריקה. שלוש ספינות העפילו ישירות מחופי אלג'יר לא לפני שהמוסד לעלייה ב' התנה זאת בגיוס מאות יהודים צפון אפריקאים. משנפוצה השמועה על אפשרות העלייה לפלשתינה-א"י זרמו מאות יהודים במשך שנת 1947 למחנות מעבר באלג'יר. אלג'יר הייתה המדינה הנוחה ביותר לתפעול ההעפלה מצפון אפריקה מפני שהייתה בשליטה צרפתית ולא הייתה לה מדיניות נגד העלייה הציונית מהשטחים שבשליטתה. החקירות שניהלו הבריטים על מעפילי 'שיבת ציון' זיהו את זירת ההעפלה הנוחה מחוף אלג'יר ובנוסף והחלטת האו"ם בי"ט בנובמבר על תוכנית החלוקה הביאו להחלטת המוסד לעלייה ב' להפסיק את ההעפלה הישירה מחופי אלג'יר פחות משנה לאחר שהחלה. להחלטה זו תרמו החשש לפגיעה באינטרסים של צרפת שאפשרה את ההעפלה מחופי צרפת ואלג'יר והתגברות הלאומיות הערבית האנטי קולוניאליסטית במגרב. הפסקת ההעפלה מצפון אפריקה נבעה גם מחשש של המוסד לעלייה ב' שהעפלת שארית הפליטה מנמלי אירופה תפגע.

ההעפלה הספונטנית והלא ממוסדת – 'הבריחה' – הייתה התגובה הצפון אפריקאית על הפסקת ההעפלה הממוסדת מצפון אפריקה. מאות מעפילים שנשארו במחנות עולים זמניים באלג'יר ובמחנות מעבר בדרום צרפת, מסוף שנת 1947 ועד הקמת המדינה, הצליחו לעלות לפלשתינה-א"י וגורשו לקפריסין. השליחים והפעילים המקומיים המשיכו לפעול למען 'הבריחה' בדרך לא דרך למרות המשאבים המצומצמים שהעמידו לרשותם הסוכנות היהודית והמוסד לעלייה ב'.

'הבריחה' הסתייעה בדרכונים מזויפים שסופקו למאות מוגרבים ואיפשרו להם להגשים את חלום השיבה לציון לפלשתינה-א"י. מאות יהודים צפון אפריקאים הצטרפו לספינות שנועדו להעלות את שארית הפליטה לפלשתינה-א"י. אפשר היה לזהות בכך ניצנים דומים לפעילות 'הבריחה' כפי שקרתה באירופה, אך בקנה מידה מצומצם. מושג 'הבריחה' יוחס עד כה ל'בריחה' של יהודי אירופה ממזרח אירופה למערבה שבחרו להגר בעיקר לארצות אחרות מאשר לפלשתינה-א"י. לעומתם, היהודים מצפון אפריקה רצו רק לשוב 'לציון'. 'השאלת' המושג נועדה להראות שמונחים כמו עלייה, 'העפלה', ו'בריחה' אינם נחלת האתוס הציוני שזוהה עם יהדות אירופה בלבד. מאות מעפילים מצפון אפריקה העפילו ב-32 ספינות מנמלי צרפת ואיטליה לפלשתינה-א"י הוכיחו שהקהילות היהודיות סייעו יחד עם פעילים מקומיים ושליחים למען העלאת יהודים בתנאים לא תנאים.

מדיווחי השליחים עלה חשש מפני עלייה המונית מצפון אפריקה שלא תיקלט בפלשתינה-א"י. וזו אחת הסיבות להיקף ההעפלה המצומצם מצפון אפריקה. למרות שהתנועה הציונית/הסוכנות היהודית חששה לגורל היהודים מפרעות נוסח 'הפרהוד' בעיראק בשנת 1941, היא לא נקטה באמצעים למנוע פרעות ביהודי המגרב מפני שלהערכתה לא נשקפה סכנה מיידית לקהילות היהודיות שם. זאת, חרף ההתראה על מהומות צפויות בצפון אפריקה שנשלחה מ'אטלס' [צפון אפריקה] למוסד לעלייה ב'. אבל גם לאחר החלטת האו"ם בכ"ט בנובמבר היישוב המאורגן והמדינה לא נערכו להתמודד עם התפרצויות ופוגרומים מצד האוכלוסייה הערבית במדינות המגרב כפי שקרה עיר אוג'דה (יולי 1948). הסוכנות היהודית לא התמודדה עם הפרדוקס במדיניותה כלפי הקהילות היהודיות במגרב: מחד גיסא התנועה הציונית עשתה מאמץ כמעט נואש להעלות יהודים כדי למלא את ארץ ישראל וליצור עובדות דמוגרפיות ופוליטיות ובכך להגשים את חזון 'הבית הלאומי ליהודים'. מאידך גיסא, יהדות ארצות המזרח והאסלאם הייתה עבורה בבחינת נעלם. אלמלא התנאים שנוצרו אחרי השואה יהודי המגרב לא היו מועמדים באותה עת לעלות לארץ ישראל.

ספרות המחקר שעסקה בהעפלה בכלל ומצפון אפריקה ולוב בפרט לא התמודדה עם צרכים, הדימויים והתסכול של המעפילים משארית הפליטה ומהמגרב כאחד. הספר בא לתקן את הסיפור של האחרונים שהודר כאמור מהאתוס הציוני. הם שוכנו בעיקר במחנה 55 -- 'רובע הארלם' בקפריסין. דיוקן המעפילים המוגרבים הוא של צעירים בגיל גיוס ומשפחות בנות שלושה עד עשרה ילדים. למעלה ממחצית המעפילים היו צעירים וצעירות בודדות, תופעה לא אופיינית לקהילות יהודיות מוגרביות באותה עת. נתון זה עמד בסתירה מסוימת לדיווחי השליחים. רוב המעפילים היו מסורתיים-דתיים וביניהם צעירים מתנועות ציוניות שקיבלו הכשרה מסוימת במחנות ההכשרה בצפון אפריקה וחלקם היו דוברי עברית... המעפילים המוגרבים היו בעלי משלח יד דומה לזה של מעפילי שארית הפליטה. התאקלמותם הייתה מינימלית והם לא היו שותפים בתהליכי קבלת ההחלטות במחנות. הם הודרו ממקומות תעסוקה למרות שלחלקם היו כישורים למלא תפקידים הן בהוראת העברית והן בעבודות לא מקצועיות. המעפילים לא היססו לבטא את תסכולם במחאות, הפגנות, בריחות וגם באיומים לחזור לארצות מוצאם. המעורבות הבלתי נלאית של התנועות הארץ ישראליות במגרב ובקפריסין שימרה את הסטטוס קוו של החלוקה הפריטטית של העולים לפלשתינה-א"י. מידע זה דיו לפזר את הערפל ביחס להעפלה מהמגרב -- לא משיחית אלא -- שיבת ציון אידאולוגית. הצפון אפריקאים שלא הכירו את המערכת הפוליטית הארץ ישראלית עברו קואופטציה בקפריסין שנמשכה גם במדינת ישראל.

דימוים של המעפילים מצפון אפריקה היה שלילי והועצם בדיווחי שליחי התנועות הסוציאליסטיות והדתיות הארץ ישראליות, מפקדי הספינות ומלוויהן. לדימוי של יהודי המגרב היו מספר פנים: החברתי-תרבותי הם היו מקבץ של 'פושעים וזונות'; הפוליטי-הם היו 'פשיסטים'; והדתי-הם היו בורים ועמי ארצות. שליחים לא היססו להטיל ספק ביכולתם של יהודי המגרב להיקלט בפלשתינה-א"י. ובעיקר חששו מהשפעתם על אופייה של המדינה שבדרך. דימוי שלילי זה השפיע במישרין ובעקיפין על מקבלי החלטות ועל מדיניות העלייה מצפון אפריקה גם לאחר קום המדינה. דימויים שליליים אלה לא היה בהם כדי לקרב את המוגרבים במחנות אלא הביא לתסכול וניכורם. יהודי צפון אפריקה נתפסו כ'חומר' לא רצוי ולא מתאים בעיני הממסד הציוני בפלשתינה-א"י. בשלב מוקדם מאד לאחר הקמת המדינה דימויים אלה יצרו בסיס לסידרת מאמרים גזעניים ומתייגים, בעיתון 'הארץ', בחודש פברואר 1949, וחזקו את החשש של היהודים האירופאים שבנו והכריזו על הקמת המדינה מפני 'קרנבל' העלייה ההמונית מארצות האסלאם.

סיפר ההעפלה לפלשתינה-א"י נפרש בספרות המחקרית, ביומנים ובזיכרונות מהתקופה שלפני קום המדינה. אלה היו יומנים וזיכרונות אישיים של בעלי תפקידים שנטו להציג את הפן האישי של שליחותם ובדרך כלל לא היו ביקורתיים כלפיה ולא כלפי הממסד הציוני. פרסומים רשמיים על ההעפלה האדירו את פעילותם של אישים בממסד הציוני. פרסומים אלה לא תמיד הסתמכו על מקורות ארכיוניים ובחלקם לא צוינו בהם תאריכים. גם מקומם של ארגונים שלקחו חלק בהעפלה – הפל"ם, הסוכנות היהודית, ההסתדרות הציונית והמוסד לעלייה ב' – לא נפקד בפרסומים אלה. גם חלקן של התנועות הפוליטיות שהיו שותפים לתהליך ההעפלה – 'הקיבוץ המאוחד', 'מפא"י', 'אגו"י', 'בית"ר' ו'הפועל המזרחי' – לא קופח. חלק מפרסומים אלה התעלם מההעפלה מצפון אפריקה ומלוב וחלק העלה 'מס שפתיים' כלפיה. זיכרונות וביוגרפיות של מעפילים מוגרבים שנכתבו לאחר קום המדינה האדירו גם הם את פעילותם האישית ואין בהם כלל התייחסות למקורות ארכיוניים.

הממצאים העיקריים הם:

- א. חשיפת סיפר ההעפלה ו'הבריחה' מחופי צפון אפריקה ומנמלי אירופה ב-32 ספינות של 2,525 מעפילים;
- ב. ריכוז רשימת מעפילים מצפון אפריקה עם נתוניהם הדמוגרפיים והשוואתם מול האומדנים של החוקרים והאומדן הרשמי מול המאגר;
- ג. חשיפת מדיניות העלייה המפלה כלפי יהודי ארצות המגרב שהשפיעה על תהליכי הסלקציה בעלייה ההמונית של יהודי צפון אפריקה;
- ד. יבוא הפלגנות הפוליטית הארץ ישראלית למגרב כחלק מהקואופציה הפוליטית שעברו המעפילים גם במחנות המעבר וגם בקפריסין ונמשכה בעוצמה רבה גם לאחר קום המדינה;
- ה. החשיפה של מעורבות הפעילים המקומיים שהובילו את התנועות הנוער במגרב למען ההעפלה ו'הבריחה' לאחר שהופסקה ההעפלה הממוסדת על ידי המוסד לעלייה ב';
- ו. חשיפת הדימויים השליליים של המוגרבים במהלך העפלתם ושהייתם בקפריסין והשפיעו על היקף ההעפלה, לפני קום המדינה מהמגרב, שליוו אותם גם לאחר הקמת המדינה;
- ז. זיהוי החסמים שהביאו להדרה חברתית, תרבותית וממקורות תעסוקה במחנות קפריסין שבאופן 'טבעי' נמשכה גם לאחר קום המדינה;

ח. מחאת המוגרבים במחנות קפריסין על ההתעלמות מצורכיהם שנמשכה גם לאחר קום המדינה. מחאות אלה היו חלק בשרשרת המחאות הגדולות בשנות החמישים (ואדי סאליב) והשביעים (הפנתרים השחורים) של המאה שעברה.

ט. חשיפת סיפר העפלתם של פליטים אירופיים שעלו ישירות מנמלי אלג'יר ופליטים יהודים אירופאים מהמגרב שהגדירו את מוצאם מצפון אפריקה והעפילו מנמלי אירופה.

כל אלה הביאו מספרים את סיפר ההעפלה הצפון אפריקאי ומשלבים אותו באתוס הציוני של ההעפלה ובאתוס של בניית והקמת המדינה. הממצאים מהווים נדבך נוסף להבנת הבעיות החברתיות שעמם התמודדו עולים צפון אפריקאים לאחר קום המדינה.

הממצאים מחזקים את הטענה בדבר התעלמות או השכחה מצד הסוכנות היהודית שבטאו מדיניות עקבית וברורה שנמשכה משנות ה-30 של המאה שעברה. עד שנות ה-40 רישיונות עלייה ליהודי המגרב. מדיניות זו התבטאה בהעדפת עליית שארית הפליטה, גם אם הייתה מוצדקת, הרי שהעדפת פליטים יהודים ששהו במגרב הייתה בחזקת אפליה עקבית וברורה. הקצאת רישיונות עלייה, עדיין במשורה, בסוף שנות ה-40 של המאה שעברה הייתה בבחינת הכאה על חטא על חוסר אונם של ההסתדרות הציונית והסוכנות היהודית לפעול ולהפעיל את בנות הברית כנגד השמדת יהודי אירופה. מס השפתיים ששילמו ארגונים אלה כלפי יהדות המגרב, ברעיון 'החלוץ האחידי' ותוכנית המיליון' כחלק מאמץ לזהות רזרבואר של העם היהודי לאחר השואה שלא יושמו, לא מתרץ את הקשיים שהערימו היישוב הציוני המאורגן בדרכם לציון של פניות רבות של וגרבים. התירוצים שנאחזה בהם הסוכנות היהודית היו אי התאמתם של עולים מהמגרב על פי קריטריונים של גיל, הרכב משפחה שהשתנו מעת לעת. גם אם הם עברו הכשרה בארץ מוצאם - טריפולי הגרעין 'ביכורים' השני שהיה מיועד ל'שדה אליהו' לא נקלט מסיבות חברתיות ודתיות. זאת ועוד, המסרים הכפולים של תנועת 'הפוחמ"ז' שהיו מקובלים גם על הנהלת הסוכנות היהודית בדבר הימנעות מעלייה בלתי ליגאלית של צעירים מהמגרב בעוד שבאותה עת העלייה הבלתי ליגאלית הוכרזה כינשק מדיני במאבק בבריטים מדברת בזכות עצמה. העדפה של גולי מאוריציס על פני עליית המוגרבים נתפסת כמובנית מאליה. הטלת אחריות על הממשלה המנדטורית לגבי הקצאת רישיונות עלייה ננקטה בידי הסוכנות היהודית אף שזו המליצה על הקצאה שמית של רישיונות הייתה בבחינת לעג לרש כי מנהיגי הקהילות לא תמיד ידעו מהנוהל הקצאת רישיונות. המלכוד של התנועה הציונית: מחד גיסא הודי המגרב נתפסו כנחותים ולא מתאימים לחזון הציוני, על פי דיווחי השליחים, אבל לא הייתה ברירה אחרת בידה של התנועה הציונית אלא לפנות לקהלים יהודיים כי השואה גרמה לעם היהודי נזק בל ישוער.

חוסר האמון של הסוכנות היהודית במנהיגות הקהילתית המקומית במגרב היה שקוף מאד והתבטא באיוש המשרדים הארץ ישראליים ומוסדות כמו קק"ל וקרן היסוד על ידי נאמניה -- יהודים אירופאים. גם יבוא הפוליטיזציה הארץ ישראלית למגרב היה חטא בל יכופר כי 'ינייה' [ינייה' בערבית מוגרבית היא אמונה נקייה, טהורה ותמה חפה מאינטרסים, ב.ד.] היהודית הצפון אפריקאית כלפי הציונות הייתה חפה מכול פוליטיקה והאמינה בחזון שיבת ציון. הקטליזטור שהעצים את הכמיהה לציון הסתייע ללא ספק מהירתמותם של פעילים מקומיים שעודדו את אחיהם לעלות ארצה. זאת חרף התעסקות השליחים הארץ ישראלים במאבקים פוליטיים ביניהם ופחות בהכרת הקהילות אותן היו אמורים 'להציל' כביכול. הקצאת שליחים ומשאבים להכשרות במגרב הייתה זניחה. עם זאת, אי אפשר לגרוע ממסירותם של השליחים להעלות את יהודי המגרב. ההכאה על חטא של התנועה הציונית התבטאה בסיור שערך טבנקין לפעילה יהודית

צעירה מתונים, נדיה כהן, במחנות העקורים בגרמניה שנועד להוכיח לה מדוע אין מספיק שליחים בצפון אפריקה. אי אפשר להתעלם מהתפיסה 'האימפריאליסטית' ששררה בסוכנות היהודית כלפי יהדות העולם דאז בכלל וכלפי יהדות המגרב בפרט. תפיסה שכול מהותה שליטה מלאה על יישום החזון הציוני כפי שהוגדר מבלי לבחון אם הייתה לו הצדקה במגרב.

מדיניות הסוכנות היהודית כלפי קהילות יהדות צפון אפריקה אחרי מלחמת העולם השנייה התנהלה בארבעה הקשרים: האוניברסלי – הטיפול בשאלת ארץ ישראל מול אומות העולם; האירופי – 'הבריחה' והצלת שארית הפליטה; האזורי – פעילות המוסד לעלייה ב' מנמלי היס השחור ומנמלי אירופה בצרפת ואיטליה; המקומי – העפלה והתחלת 'הבריחה' של יהודי צפון אפריקה מהמגרב. אפשר להבין שהתנאים בהם פעלה התנועה הציונית היו לעיתים לא מציאותיים וסדר העדיפות לעלייה נקבע לפי אינטרסים אלה. לכן, יש מקום להתייחס ברגישות וזהירות מהסקת מסקנות על בסיס הספרות המחקרית ועדויות 'מטעם' הממסד בלבד. קריאה שנייה ושלישית של המסמכים בארכיונים לא נועדה לשרת את מדיניות של התנועה הציונית או להצדיקה. ההיסטוריוגרפיה הרשמית הישראלית אינה חסינה בפני ביקורת לגיטימית. זאת מבלי לגרוע ממהלכיה ותרומתה של הסוכנות היהודית להקמת המדינה שהעדיפה לאחר מלחמת העולם השנייה את עליית שארית הפליטה על פני יהודי המגרב. מדיניות עלייה זו כלפי הקהילות היהודיות בצפון אפריקה השפיעה על עיצוב מדיניות הסלקציה בשנות החמישים של המאה שעברה.

הקשיים שערם המוסד לעלייה ב' בהקצאת ספינות מעפילים מצפון אפריקה לא ריפו את ידם של המעפילים ובעזרת השליחים והפעילים המקומיים הפעילו תנועת 'בריחה' מקומית שהביאה להעפלתם של 1,600 מעפילים ב-25 ספינות העפלה שהיו מיועדות מלכתחילה לשארית הפליטה. הסיפר הזה 'נעלם' מאתוס הציוני לעומת אירועים אחרים כמו, 'לה ספציה' ואקסודוס שסימלו הרואיזם של מפעל ההעפלה. חמורה מאד התעלמות המרכז של המוסד לעלייה ב' באיטליה מהעפלת בסירות של מאות יהודים לובים לאיטליה.

הדיווחים של השליחים ובעיקר הביקורת שהעבירו על יהדותם של המוגרבים הייתה מתנשאת הן מצד התנועה הדתית 'הפומ"ז' והן מצד התנועות הסוציאליסטיות – הקיבוץ המאוחד. התנשאות שגבלה בבורות. יתכן וזה מה שניתן היה לצפות משליחים שהזדהו עם רעיון הציוני של הפיכת הפירמידה היהודית כדי להגדיר את היהודי החדש שיבנה את פלשתינה-א"י ולא נבדק מעולם אם הוא מתאים ליהדות המגרב שהייתה בניצניה הראשונים של התפתחות מודרנית. דיווחי השליחים יצרו רושם רע של המוגרבים ובעיקר על המעפילים שביניהם. אין ספק שהדימויים השליליים שהתלוו לדיווחיהם השפיעו על עיצוב מדיניות עלייה כלפי קהילות המגרב גם לאחר הקמת מדינת ישראל. ההזדהו החברתית, תעסוקתית ואף התרבותית של המוגרבים במחנות קפריסין, הייתה עובדה. אילו נערך סקר של דוברי עברית בקרב מעפילי צפון אפריקה היו נמצאים כמה עשרות שיכולים היו לגשר על הפער בתקשורת ביניהם לשארית הפליטה. יתירה מזאת, היה אפשר להסתייע בפליטים יהודים אירופאים ששהו במגרב ועלו בשתי הספינות מחוף אלג'יר ובספינות אחרות מנמלי אירופה וגורשו גם הם לקפריסין. גם אם החסמים שהוצבו בפני המעפילים המוגרבים לא כוונו כלפיהם הם היו מובנים במחנות קפריסין ומעבר לכוחם.

התסכול של קהילת המעפילים המוגרבים שנבט בקפריסין (1947-1948) הביא ל'מרד' ואדי סאליב (1959) והגיע לשיאו בהפגנות 'הפנתרים השחורים' (1971). סמלי מאד שדוד בן הרוש, המעפיל הצפון אפריקאי ב'יהודה הלוי' הנהיג את 'מרד ואדי סאליב' שהעלה לסדר היום הציבורי את שאלת ה'גזע' וה'צבע' שהייתה בבסיס הבעיה העדתית ו'איימה' על ההגמוניה שהקימה את המדינה מאז ועד היום.